

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні

МАЛАШ ОЛЕКСАНДРА ВАСИЛІВНА

УДК 81'37.867.7 + [81:39] = 163.2:58

**НАРОДНІ ФЛОРНОМЕНИ У БОЛГАРСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ
СВІТУ**

Спеціальність 10.02.03 – слов'янські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі слов'янських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор
Чумак Володимир Васильович,
заступник директора з наукової роботи
Українського мовно-інформаційного фонду
НАН України

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Колесник Валентина Олександрівна,
завідувач кафедри болгарської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

кандидат філологічних наук, доцент
Чмир Олена Романівна,
доцент кафедри слов'янської філології Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка

Захист відбудеться „19” квітня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України за адресою: Київ, вул. М. Грушевського, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України за адресою: Київ, вул. М. Грушевського, 4.

Автореферат розіслано „ ” березня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

В. І. Ярмач

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Питання співвідношення мови, свідомості та культури певного етносу протягом тривалого часу залишаються актуальними в сучасній лінгвістиці. Особливості національного світобачення, осмислення навколишньої реальності можуть відтворюватися в мовних одиницях, відображаючись у структурі та значеннях слів, у слововживанні, а також у способі поєднання лексем, зокрема у випадках дво- та багаточленних найменувань об'єктів дійсності. Активізація етнолінгвістичних і лінгвокультурологічних студій спрямована на вивчення особливостей сприйняття та осмислення людиною навколишньої дійсності крізь призму мови, встановлення механізмів концептуалізації світу у свідомості мовця як представника етнічної спільноти.

Основоположні лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні дослідження у славістичній науці представлені працями Є. Бартмінського, А. Вежбіцької, Є. М. Верещагіна, М. Вітанової, В. В. Жайворонка, В. А. Маслової, Д. Младенової, Б. Ю. Нормана, М. І. Толстого, Т. В. Цив'ян та інших мовознавців.

Для слов'янської спільноти рослини були й залишаються невід'ємною частиною повсякдення. Вони є складником багатьох традицій, ритуалів, з ними пов'язуються різноманітні вірування, стереотипи, міфи. Саме тому слов'янські народні флорономени – лексичні символи конкретно-видових і абстрактно-видових понять, пов'язаних із рослинним світом, – постають як результат складних ментальнісних процесів мовної концептуалізації дійсності.

Вивчення історії формування і функціонування ботанічної лексики у слов'янських мовах свідчить про те, що проблеми словотвірної та семантичної специфіки фітонайменувань, встановлення класифікаційних характеристик аналізованих флорономенів, їхньої ролі у формуванні мовної картини світу в сучасній славістичній науці досліджені неоднаково. У східнослов'янській лінгвістиці ця проблематика докладно розглядалася у працях В. В. Калько, В. В. Німчука, Л. О. Симоненко, Т. Г. Файчук, М. М. Фещенка, А. М. Шамоти (українська мова), С. Ю. Дубровіної, Н. І. Коновалової, В. В. Копчевої, В. А. Меркулової (російська мова), А. І. Киселевського (білоруська мова). На матеріалі західнослов'янських флорономенів цікавими є дослідження Я. Ванякової (польська мова), А. М. Комаровської, В. Махека (чеська мова), С. Л. Адаменко (серболужицькі мови) та ін. Сербські та хорватські назви рослин вивчали М. Белетич, Л. В. Мазуркевич, Т. Я. Марченко.

Болгарські найменування рослин ставали об'єктом лінгвістичних досліджень досить рідко, причому більшість дослідників-болгаристів зосереджувала увагу на літературних назвах рослин, тоді як народнорозмовні одиниці аналізуються лише спорадично в наукових працях лінгвістичного спрямування.

Серед теоретичних здобутків болгарських лінгвістів слід назвати праці Д. Мітева, Н. Павлової, Т. Тодорова та інших учених, які досліджували питання структурної і семантичної специфіки болгарських флорономенів та їхнє походження. Пізніше з'явилися перші лексикографічні праці, зокрема, словник-довідник П. Козарова "Български народни названия на растенията" і словник болгарської ботанічної номенклатури Б. Ахтарова, Б. Давидова та А. Явашева

“Матеріали за български ботаничен речник”. На окрему увагу заслуговує науковий доробок Х. Холіолчева, який започаткував низку досліджень, присвячених історії розвитку болгарських назв рослин у сучасній лінгвославістиці.

Актуальність обраної теми дослідження пов’язана з посиленням наукового інтересу лінгвістів до вивчення слов’янської мовної картини світу, опису її окремих частин, що містять культурологічну інформацію побутового, міфологічного, фольклорного, світоглядного характеру. Народні найменування рослин у болгарській мові (зокрема, флорономени у болгарських говірках поза межами метрополії) ще не були предметом спеціального комплексного наукового дослідження. Принципи формування народних найменувань рослин, способи й засоби запозичень у болгарській ботанічній лексиці, співвідношення назви і позначуваної нею реалії, структурно-семантична специфіка народних флорономенів та особливості їхнього функціонування давно потребують підвищеної уваги з боку дослідників болгарських фітонайменувань.

Зв’язок праці з науковими планами, програмами, темами. Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (протокол № 1 від 29 січня 2009 р.). Дисертацію виконано в межах теми, що розробляється відділом слов’янських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України «Мови західних і південних слов’ян у контексті соціокультурного розвитку Європи» (державний реєстраційний номер теми 01164002216).

Мета дослідження – з’ясувати походження народних назв рослин у болгарській мові, встановити структурно-семантичну специфіку, визначити лінгвокультурні особливості народних болгарських флорономенів та дослідити роль народних назв рослин у формуванні болгарської мовної картини світу.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити критерії виділення болгарських народних флорономенів у словниковому складі мови;
- встановити шляхи формування і розвитку болгарських народних назв рослин;
- визначити словотвірні характеристики болгарських народних назв рослин;
- виявити семантичну специфіку болгарських народних найменувань рослин;
- дослідити лінгвокультурний та етномовний потенціал болгарської народної флоронімії, встановивши її роль у формуванні болгарської мовної картини світу.

Об’єкт дослідження – близько 3000 болгарських назв рослин, зафіксованих у діалектологічних, тлумачних, термінологічних, етимологічних та перекладних словниках, а також у науковій і науково-популярній літературі.

Предмет дослідження становлять структурні та семантичні особливості болгарських народних найменувань рослин, лінгвокультурні характеристики фітоназв і їхня роль у формуванні болгарської мовної картини світу.

Матеріалами дослідження стали болгарські народні назви рослин, представлені у ботанічних і фітотерапевтичних довідниках – “Дивите растения на Софийския пазар” Х. Аврамової (1939), “Принос към българската народна

ботаническа медицина” А. Явашева (1905), а також у виданнях “Българска диалектология. Проучвания и материали” (1962–1981), “Български етимологичен речник в 7 тома” (1971–2010), “Български тълковен речник” (2004). Крім того, джерельною базою дисертації є словникові матеріали діалектологічних експедицій українських болгаристів, зокрема В. О. Колесник, С. І. Георгієвої, С. Д. Топалової та інших дослідників болгарських діалектів в Україні.

Методи дослідження. При аналізі структурно-семантичної організації флоронайменувань застосовується описовий метод, який дозволяє оцінити лексичне та семантичне розмаїття болгарських флороназв. За потреби чіткіше окреслити способи словотворення ботаничних назв від твірної основи використовуємо метод словотвірного аналізу. Для реконструкції генези та семантики окремих рослинних найменувань залучено порівняльно-історичний і зіставний методи. Семантична структура назв рослин досліджується за допомогою методу компонентного аналізу. З метою висвітлення ролі флорономенів у формуванні болгарської мовної картини світу використовується методика лінгвокультурного аналізу лексики.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше в українській славистиці болгарські народні флорономени розглянуто у безпосередньому взаємозв'язку з особливостями етномовної картини світу, встановлено структурно-семантичну специфіку народних назв рослин, досліджено етномовний і лінгвокультурний потенціал болгарської народної флоронімії на рівні основних опозиційних мовних протиставлень: «свій – чужий», «великий – малий», «людський – тваринний», «старість – молодість» та з'ясовано її роль у формуванні мовної картини світу.

Теоретичне значення дослідження. У дисертаційній праці комплексно використано наукову теорію вивчення народнорозмовної лексики у слов'янських мовах, зокрема, актуалізуються проблеми словотвірної та семантичної деривації слов'янських назв рослин, а також питання генези болгарських фітономенів.

Наукове дослідження мотивувальних основ болгарських флорономенів дозволяє встановити чітку ієрархічну структуру слов'янських ботаничних назв, розкриває можливості подальшого вивчення слов'янської флоролексики у різноманітних семантичних парадигмах. Обґрунтовується також взаємозв'язок болгарських ботаничних найменувань із низкою етнокультурних явищ й актуалізується питання мовної картини світу та пов'язаних із нею бінарних протиставлень і семантичних видозмін.

Практичне значення дослідження. Отримані результати можуть бути використані при викладанні навчальних курсів і спецкурсів з болгарської мови. Опрацьований лексичний матеріал дозволить розширити реєстр болгарських тлумачних та перекладних словників і врахувати його при укладанні тезауруса слов'янських назв рослин. Робота має важливе значення не лише для лінгвістики (лексикології, етимології, діалектології, лексикографії, лінгвістичної географії, порівняльно-історичного мовознавства), але й для фольклористики, етнографії, історії та інших галузей славистики.

Особистий внесок здобувача полягає у лінгвоетнокультурному аналізі болгарських народних найменувань рослин. Результати дослідження отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження викладено у наукових доповідях на Славістичних читаннях пам'яті академіка Л. А. Булаховського (Київ, 2012), Всеукраїнській конференції «Мова як світ світів» (Київ, 2013), Міжнародних наукових конференціях «Мова і культура» (Київ, 2014), «Світ мови – світ у мові» (Київ, 2015), XVI Міжнародній конференції з актуальних проблем семантичних досліджень (Харків, 2016), Міжнародній конференції «Тринадесети славістичні четения» (Софія, 2016), Всеукраїнській конференції «Мовний простір слов'янського світу» (Київ, 2016), XV Кирило-Мефодіївських читаннях (Одеса, 2016) та на засіданнях Ради молодих учених Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України (Київ, 2015).

Публікації. Основні засади та результати наукового дослідження викладено у семи публікаціях, шість із яких вийшли друком у виданнях, затверджених ДАК України як фахові, та одна – у закордонному науковому виданні.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку літератури (загальна кількість – 265); до роботи додаються списки скорочень, каталоги болгарських народних найменувань рослин. Загальний обсяг дисертації – 232 сторінки, з них основного тексту – 184 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується вибір теми, подається короткий аналіз результатів наукових досліджень у цій ділянці лінгвославістики, обґрунтовується актуальність роботи, її теоретична та практична цінність, визначається мета й завдання, методологія дослідження, описується апробація результатів дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні засади дослідження слов'янських народних назв рослин» – аналізується стан вивчення проблеми у сучасній лінгвославістиці, розглядаються основні теоретичні положення, пов'язані з вивченням назв рослин у слов'янських мовах, обґрунтовується термінологічний апарат дослідження і способи його використання для опису досліджуваного матеріалу.

Як свідчить наукова література, у всіх слов'янських літературних мовах рослини мають національну назву, яка вживається в наукових джерелах поряд із міжнародною (латинською), а також народнорозмовні найменування. Останні можуть позначати не лише один об'єкт флори, а цілі групи рослин за певними ознаками, без зосередження на біологічній родо-видовій належності елементів цієї групи. Так, у довіднику з ботаніки “Дивите растения на Софийския пазар” на одну міжнародну (латинську) назву припадає до 30 народних найменувань.

На позначення реалій рослинного світу, що є об'єктом наукових досліджень, мовознавці використовують кілька термінів, значення яких пов'язане з семантикою основного слова: «флорономен», «флороназва», «фітоназва», «фітонім». В українській славістиці широко використовується термін «флорономен», зміст якого впливає з поняття «флора» – сукупність рослин на певній території. У зарубіжній славістиці більшої популярності набув термін «фітонім», який у другій половині ХХ століття часто вживався з тим самим значенням і українськими дослідниками.

Болгарські мовознавці на позначення найменувань об'єктів рослинного світу переважно використовують термін «фітонім».

Комплексне дослідження слов'янської ботанічної лексики передбачає розподіл аналізованого матеріалу на кілька груп, а саме:

1. Офіційні назви (міжнародні, латинські) – родові та родо-видові (біномінальні), які дозволяють ідентифікувати фітооб'єкт за його біологічною належністю. Латинська назва супроводжує будь-який досліджуваний флорономен у науковій літературі: *Corydalis solida* Sw., *Euphorbia* L. та ін..

2. Літературні назви, або загальномовні – ті, що використовуються в різних функціональних стилях літературної мови. Такі назви рівномірно вживаються у художній, науково-популярній літературі, публіцистиці, побутовому спілкуванні; зазвичай вони є загальнозрозумілими. Так, болгарська літературна назва рослини *череша* (*Prunus avium* L., черешня) використовувалася в романі І. Вазова “Под игото”, у поетичних творах сучасного болгарського письменника Г. Господинова, часто звучить у народних піснях.

До літературних найменувань входять національні наукові назви – родові та родо-видові, що вживаються у наукових джерелах різного спрямування. Національні наукові назви зареєстровані у ботанічних словниках, визначниках, довідниках, енциклопедіях та ін.

3. Народні назви, або розмовні – розряд лексики, який співіснує з науковими позначеннями. Наприклад, поряд із науковою назвою рослини *койло* (*Stipa pennata* L., ковила пірчаста) вживаються *кукувіча тревà*, *пирчàн*. Важливим моментом визначення мотивації народної назви залишається інтерпретація різноманітних наївних тлумачень. Зокрема, визначаючи смакові характеристики пасльону, як одну з можливих мотиваційних ознак, де поєднується солодке й гірке, Х. Холіолчев говорить про здатність рослини розлучити подружжя *развòдниче* (*Solanum dulcamara* L., паслін солодко-гіркий) нібито має здатність розлучити пару. Народні фітонайменування у слов'янських мовах ґрунтовно досліджували В. Махек, В. А. Меркулова, Л. А. Москаленко, М. М. Феценко та інші лінгвісти.

Вивчення особливостей ботанічної лексики у слов'янських мовах нерозривно пов'язане з питаннями мотивації назв рослин. У дисертації мотивація визначається як поняття, що позначає формальні та семантичні відношення між похідною і твірною лексемами, коли значення однієї з них (похідної, або мотивованої) виводиться з іншої (мотиватора, або твірної, мотивувальної лексеми).

Специфіка семантичної мотивації найменувань рослин у слов'янських мовах переважно досліджувалася науковцями разом із питаннями походження цих назв. Серед результатів опрацювання цієї тематики на матеріалі болгарської мови можна відзначити наукові праці Л. Димитрової-Тодорової, Х. Холіолчева. Мотиваційний аспект слов'янських флороназв всебічно досліджений українськими мовознавцями І. В. Гороф'янюк, В. В. Калько, Л. В. Мазуркевич, Т. Я. Марченко, О. Ф. Миголинець, М. М. Феценком та ін.

Відомо, що у теорії мотивації одне з чільних місць посідає поняття мотиваційної ознаки, вибір якої стає ключовим у найменуванні об'єктів дійсності, зокрема, рослинного світу. Це ті характеристики, які вплинули на номінацію реалій внаслідок взаємодії людини з природою, практичного застосування рослин у

повсякденному житті. До них належать, насамперед, призначення рослин, їхні фізичні або інші властивості.

Флороназви на матеріалі різних слов'янських мов досліджені неоднаково, що пояснюється загальним станом розвитку лінгвоставістики у вітчизняному і європейському просторі та визначенням перспективності аналізованої тематики. Сучасний стан таких славістичних студій дозволяє стверджувати наявність найдавнішої фіксації рослинних найменувань у травниках, порадниках, трактатах.

У роботі використано авторську періодизацію лексикологічних і лексикографічних досліджень слов'янських найменувань рослин, починаючи від періоду Київської Русі, коли зафіксовано першу слов'янську оригінальну працю, де зазначалися назви рослин – медичний трактат «Мазі», написаний онукою Володимира Мономаха Євпраксією Мстиславівною (1108–1172). Вказуючи на перші фіксації флоронайменувань у травниках, гербаріях, словниках східно-, західно- та південнослов'янських мов, відзначаємо той факт, що болгарські назви рослин згадуються вперше у перекладеному Іоанном Екзархом Болгарським «Шестодневі».

Подальші дослідження ботанічної лексики в історії болгарського мовознавства характеризуються активізацією наукових зусиль лінгвістів і представників інших наук з кінця ХІХ століття, коли болгарський природознавець А. Тошев відзначає важливість народнорозмовних найменувань як джерела формування болгарського ботанічного лексикону, поряд із практикою дослівного перекладу латинських назв чи запозичень з російської мови.

У 1905 р. інший болгарський учений-ботанік А. Явашев публікує розлогу наукову статтю “Принос към българската народна ботаническа медицина”, у якій поряд із офіційними назвами рослин наводить і народнорозмовні. Наукова вагомість праці зростає у зв'язку із вказівкою дослідника на назви населених пунктів чи областей, які він зафіксував із прізвищами та іменами носіїв інформації.

Важливою подією в історії лінгвоболгаристики стала фундаментальна праця І. Лекова “Праславянските имена на растения” (1931), яку надалі використовували не тільки болгаристи, а й дослідники інших слов'янських мов.

Багатий лінгвістичний матеріал для вивчення ботанічної лексики у болгарській мові дали фольклорні та етнографічні експедиції вчених. Так, 1936 р. І. Кепов публікує знайдені на території с. Бобошево (Дупницький край) два лікарські порадники, створені у першій половині ХІХ ст. У текстах цих порадників зафіксовано місцеві найменування лікарських рослин, для ідентифікації яких І. Кепов подає їхню офіційну (латинську) номенклатурну назву.. Крім того, місцевим флорономенам дослідник присвячує окрему статтю, що містить список усіх зібраних на цій території найменувань.

У 1939 р. матеріали, підготовлені А. Явашевим, М. Шосевим, П. Балабановою та Б. Ахтаровим, опубліковано окремою книгою під назвою “Материали за български ботаничен речник”, яка фактично започаткувала термінологічне лексикографування болгарських назв рослин.

Відомий болгарський етимолог, академік В. Георгієв у праці “Въпроси на българската етимология” (1958) аналізував із погляду походження такі народні найменування рослин, як *гòроцвет* та *иглика* (*Primula L.*, первоцвіт), *бръща* «весняна

злакова рослина», *краві бодуки* (*Asphodelus albus* Mill., асфодель біла) та *гѡмбелки* «картопля».

Цікаві міркування щодо специфіки болгарських діалектних флорономенів висловлює Т. Тодоров у статті “Произход на две диалектни названия на растения в български език: *колѣц, мидѡр*” (1988), зосереджуючись на питаннях історії формування народних назв шавлії залозистої (*Salvia glutinosa* L.) та ковили пірчастої (*Stipa pennata* L.).

Важливим внеском в історію дослідження слов'янських, зокрема болгарських флоронайменувань, стала видана у Відні німецькою мовою праця Х. Холіолчева “*Onomasiologische und derivative struktur der bulgarischen Phytonyme*” (1990), присвячена аналізу болгарських фітонімів за мотивувальними основами. На сьогодні це найповніше дослідження болгарської ботанічної лексики. У праці Х. Холіолчева кожна реєстрова одиниця формує відповідну словникову статтю, що складається з власне лексичної одиниці, її латинського відповідника в офіційній ботанічній номенклатурі і/або німецького описового пояснення щодо видових ознак рослини. Водночас дослідник намагається загострювати увагу на словотвірному аспекті, обмежуючись реєстром простих найменувань, тоді як складні та складені флорономени майже не аналізуються.

Аналізуючи болгарські діалектні найменування *Tanacetum* (пижма) та *Artemisia* (полину), Д. Михайлова у часописі “Български език” (1993-1994, кн. 2) висловлює версії щодо походження й мотивації найменувань на підставі аналізу матеріалів інших слов'янських і неслов'янських мов. Використовуючи слов'янські лексикографічні джерела кінця ХІХ – поч. ХХ ст., дослідниця добирає назви, співзвучні з болгарськими, що функціонують в інших слов'янських мовах (незалежно від того, чи відповідають вони тій самій реалії), висловлюючи власний погляд на праслов'янське походження болгарських, сербських і польських діалектних назв *пижма* та *полину*.

У сучасній лінгвославістиці важливим моментом наукового аналізу флоронайменувань є встановлення їхніх класифікаційних параметрів. Українська дослідниця А. М. Шамота, визначивши основним структурний принцип класифікації, виділила три найбільші дериваційні групи, пов'язані з частиномовними ознаками флорономенів: назви, похідні від іменників, прикметників та дієслів. У межах кожної з цих груп дослідниця виокремлює кілька підгруп на підставі понять, унаслідок переосмислення яких відбувається семантична деривація фітоназв.

Болгарський дослідник Х. Холіолчев також розподіляє найменування рослин за частиномовною належністю мотивувальних лексем, проте у своїй класифікації виокремлює по кілька підгруп на підставі словотворчих суфіксів та флексій, які приєднуються до твірної основи.

В основі авторської класифікації слов'янських (зокрема, сербських) флорономенів Т. Я. Марченко спостерігаємо виділення двох основних груп назв рослин за семантичною ознакою – назви, зумовлені лікарськими властивостями, та назви, зумовлені фізичними властивостями. В. В. Калько пропонує покласти в основу аналізу назв рослинного світу когнітивно-ономасіологічний підхід, за яким визначальними є різновиди мотивації найменувань рослин відповідно до

особливостей взаємодії людини та рослини в об'єктивній реальності: пропозиційно-диктумна, асоціативно-термінальна, пропозиційно-асоціативна, пропозиційно-модусна та ін.

У другому розділі «Структурно-семантичні характеристики болгарських народних флорономів» запропоновано авторську класифікацію болгарських народних назв рослин, встановлено структурну і семантичну специфіку аналізованих флороназв, досліджено питання метафоричного й метонімічного переосмислення понять у болгарській ботанічній лексиці, а також їхні наслідки при формулюванні найменувань рослин.

За походженням найменування рослин можна поділити на дві групи: слов'янські та запозичені внаслідок різноманітних мовних контактів.

Питомо болгарськими є чимало народних назв рослин, що утворені від слов'янських мотивувальних лексем. Це, зокрема, ті найменування, що походять від назв пір року: *зіма* > *зимникія* «сорт сливи, що досягає пізньої осені», *лято* > *лєтница* «сорт пшениці, яку висівають навесні»; кольорів: *златен* «золотий» > *златоврїшец* (*Lilium martagon* L., лілія лісова), *сив* «сірий» > *сївка* (*Berteroa incana* (L.) DC., гикавка сіра); назв частин тіла: *главà* > *главичїца* (*Pulicaria dysenterica* (L.) Bernh., блошниця різачкова), *колєно* > *колєнчица* (*Spergularia rubra* (L.) J. Presl & C. Presl, торичник червоний) та ін.

Рідше фіксуються запозичення з інших мов, зокрема турецькі назви: *бардàче*, *бардуче* (*Nuphar lutea* L. & Smith, глечики жовті) від *bardak* «глечик»; *кукучїчи* (*Viola tricolor* L., фіалка триколірна) від *kuki* «зозуля» та *çiçek* «квітка», *бардаджїк* (*Galanthus nivalis* L., підсніжник); *согàн*, *совàн* (*Allium* L., цибуля) від *soğan* «цибуля». З грецької походять такі флорономени, як *афїдн* (*Papaver somniferum* L., мак снодійний) через тур. *afyon* та араб. *afyun* від *опїум*; *г'òзан*, *йòзел* (*Mentha crispa* L., м'ята перцева) від *ἡδύσμος* «м'ята перцева», букв. «те, що гарно пахне»; *кўмарка* (*Arbutus unedo* L., суничник великоплідний) від нгр. *жòмарї* або *жòмарїà* (суниці лісові, *Fragaria vesca* L.). У болгарській мові функціонують і латинські запозичення: *амамїла* від середньолатинського *chamomilla* < *chamai* «низький» та *melon* «яблуко», *рамòн*, *ърмàн* (*Matricaria chamomilla* L., ромашка лікарська) < *chamaemelum romanum*, *anthesis romana* «ромашка римська».

За структурними ознаками болгарську ботанічну лексику можна розподілити на три групи: прості (однолексемні) флорономени, складні (дво- і триосновні) та складені (дво- і трилексемні) назви рослин. Болгарські прості флорономени найчастіше утворюються від твірних основ іменників: *дрєнче* (*Tropeolum majus* L., красоля велика) < *дрен* (*Cornus mas* L., кизил звичайний), *мехўнки* (*Physalis* L., фізаліс) < *мехўн* «міхур, пухир», *мотовїлка* (*Valerianella olitoria* Pall., салат польовий) < *мотовїла* «мотовило»; від прикметників утворені *беликàр* (*Quercus pedunculata* Ehrh., дуб черешковий) < *бел* «білий», *кїселица* (*Pirus malus* L., яблуна) < *кїсел* «кислий», *мекїши* (*Stapylea* L., клокичка) < *мек* «м'який» та под.; від дієслів – *глушїло* (*Taraxacum officinale* Weber, кульбаба лікарська) < *глушà* «глушити», *дрємавче* (*Leucosjum aestivum* L., білоцвіт літній) < *дрємя* «дрімати», *преседўлка* (*Pirus communis* L., груша звичайна) < *пресєдна*, *присєдна* «присісти» та ін., від числівників походить *шестїл* (*Acer platanoides* L., клен остролистий) < *шест*

«шість»); від дієприкметника – *позланица* (*Alopecurus pratensis* L., лисохвіст лучний) < *позлатен* «позолочений».

Складні флорономени утворюються від кількох твірних основ шляхом слово- та основоскладання. Поєднанням основ прикметника та іменника утворено такі болгарські флорономени, як: *божигрѡбче* (*Calamintha officinalis* Moench., каламінта лікарська) < *бѡжи грѡб*, *пачи-крѡк* (*Anemone hepatica* Miller, печіночниця) < *пѡчи крѡк* «качина лапка». Від основ іменників походять *сѡн-кѡтка* (*Anemone pulsatilla* L., сон-трава) < *сѡн* «сон» та *кѡтка* «кішка», *трѡнглѡг* (*Crataegus monogyna* Jacq., глід колючий) < *трѡн* «колючка» і *глѡг* «глід». Від дієслова та іменника утворені: *кѡришѡкалѡк* (*Lilium martagon* L., лілія лісова) < *кѡриша* «ламати» та *калѡк* «висока шапка», *слѡтѡ-кѡсѡ* (*Delphinium orientale* J. Gay, сокирки східні) < *слѡтя* «облетіти» й *кѡсѡ* «волосся».

Більшість флорономенів, утворених за допомогою основоскладання, вказує на поєднання основ іменника і прикметника: *бѡлокрѡїлѡник* (*Caltha palustris* L., калюжниця болотяна) < *бѡл* «білий» і *крѡлѡ* «крило»; *тѡвѡрѡкѡп* (*Hypericum perforatum* L., звіробій продірявлений) < *тѡвѡрд* «твердий» та *кѡпѡ* «копиця сіна»; *чѡрнокѡс* (*Veratrum album* L., чемериця біла) < *чѡрен* «чорний» та *кѡсѡ* «волосся» та ін. На рівні основоскладання болгарські флорономени засвідчують також можливості поєднання двох прикметникових основ: *чѡрнѡбѡїлѡник* (*Artemisia vulgaris* L., полин звичайний) < *чѡрен* «чорний» і *бѡл* «білий»; двох іменникових: *дѡланѡгрѡдѡка* (*Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br., билинець довгорогий) < *дѡлан* «долоня» та *грѡдѡка* «бульба», дієслова й іменника: *пѡдикѡс* (*Paraver rhoeas* L., мак дикий) < *пѡдам* «падати» й *кѡсѡ* «волосся», *пѡст-крѡвчѡїца* (*Delphinium orientale* J. Gay, сокирки східні) < *пѡстѡ* (літ. *пѡсна*) «пустити» та *крѡвчѡїца* «крівця»; числівника й іменника: *пѡтѡпрѡст* (*Primula officinalis* (L.) Hill., первоцвіт лікарський) < *пѡт* «п'ять» і *прѡст* «палець». Поєднанням основ прислівника та дієслова утворені флорономени: *лѡснѡрѡдѡичѡ* (*Delphinium orientale* J. Gay, сокирки східні) < *лѡсно* «легко» та *рѡдѡ* «народити», *мѡлоглѡдѡка* (*Cyclamen* L., цикламен) < *мѡїлѡ* «мило, приємно» та *глѡдам* «дивитися» та ін. Від основ іменника й дієслова – *вѡхрѡгѡн* (*Eriophorum latifolium* Horpe, пухівка широколиста) < *вѡхѡр* «вихор» та *гѡнѡ* «гнати», *кѡстѡлѡм* (*Lathyrus tuberosus* L., чина бульбиста) < *кѡст* «кістка» і *лѡмѡ* «ломити», *рѡсѡпѡс* (*Fumaria officinalis* L., рутка лікарська) < *рѡсѡ* «роса» й *пѡсѡ* «випасати». Дуже рідко трапляються триосновні складні флорономени, напр.: *тѡчѡї-тѡчѡї-пѡлѡнѡ* (*Plantago major* L., подорожник великий), *бѡїї-бѡїї-тѡпѡнѡчѡ* (*Silene venosa* Aschers., смілка звичайна).

Найпоширенішою моделлю складених флорономенів є Adj.+Sub.: *вѡдѡшѡко грѡзде* (*Ribes grossularia* L., агрус), *грѡздѡт зѡмѡбѡїлѡ* (*Muscari racemosum* Mill., гадюча цибулька китицева), *фрѡнѡкѡвѡ бѡїлѡє* (*Fumaria officinalis* L., рутка лікарська), *ѡрѡлѡвѡ гѡїци* (*Corydalis solida* Sw., ряст ущільнений). Ця модель болгарської народної ботанічної лексики репрезентується складеними флорономенами, що містять гіпероніми – узагальнені назви рослини або її частини. Пор.: *бѡїлѡ*, *бѡїлка* «дикоросла трава, найчастіше лікарська, бур'ян» з і.-є. *bhūlijō- «рости»: *жѡлѡтѡ бѡїлѡ* (*Melilotus officinalis* (L.) Medik., буркун лікарський), *мѡїца бѡїлка* (*Verbascum thapsus* L., дивина звичайна) або *дѡрѡвѡ* «дерево»: *бѡїснѡ дѡрѡвѡ* (*Coronilla*

emeroides Boiss & Sprun., в'язіль емероїдний), *дяволско дърво* (*Sorbus torminalis* Crantz, горобина звичайна). В інших випадках спостерігаємо використання гіпероніма *цвєте* «квітка, цвіт»: *жълто цвєте* (*Melilotus officinalis* (L.) Medik., буркун лікарський), *черкòвно цвєте* (один із різновидів *Vicia* L., біб).

Семантика аналізованих болгарських флоронайменувань дає підстави говорити про п'ять основних різновидів мотиваційних ознак, пов'язаних із функціональними характеристиками, перцептивними характеристиками, місцем поширення та часом появи, цвітіння й плодоношення рослини або збирання врожаю. Так, флорономени з мотивувальною основою «назви органів чи частин тіла» вказують переважно на лікувальні властивості рослини щодо конкретного органу: *далàчница* (*Origanum vulgare* L., материнка звичайна, орегано) – рослина, що використовується при захворюваннях селезінки (від *далàк* < тур. *dalak* «селезінка»), *гърленик* (*Prunella vulgaris* L., чорноголовка звичайна) від *гърло* «горло» – рослина, відвар якої застосовується для полоскання горла; *кòжниче* (*Chelidonium majus* L., чистотіл) від *кòжа* «шкіра» – рослина, сік якої використовується при запальних захворюваннях шкіри; *стомàхниче* (*Allium ursinum* L., цибуля ведмежа) від *стомàх* «шлунок» – рослина, що лікує розлади шлунку та ін.

Активно функціонують найменування з мотивувальною основою «назва захворювання, травми чи інших порушень функціонування організму». До таких належать: *бàбичище* (*Salvia verticillata* L., шавлія кільчаста) – рослина, відвар якої виліковує діарею (*бàбици*), *гүщерица* (*Valeriana officinalis* L., валеріана лікарська) від *гүщер* «дифтерія» – рослина, відвар якої вважався ефективним при дифтерії; *лїшавец* (*Chelidonium majus* L.) – рослина, соком якої обробляли шкіру, вражену лишаєм. Серед складних найменувань назовемо *клєка-отү* (*Hesperis matronalis* L., фіалка нічна) від *клєка* «захворювання опорно-рухового апарату у тварин».

Крім лікувальних характеристик, у флорономенах можуть відобразитися магичні властивості: *разгòнка* (*Veronica (officinalis) L.*), вероніка (лікарська) – рослина, яку використовували для «розгону» закоханих. Рослину з назвою *навàлче, нàвал* (*Polystichum lonchitis* (L.) Roth, багаторядник списоподібний) рекомендували крамареві зберігати в крамниці у потаємному місці, щоб збільшити кількість покупців («щоб у крамниці був натовп – *навàлища*»).

Цікавими є випадки семантичної трансформації найменувань із простих до складних: від *глогіня* (*Crataegus* L., глід) до *гологòн* від *гол* «голий» та *гòня* «гнати». За народними уявленнями, щоб прогнати злих духів, вампірів, людина повинна була роздягнутися догола та махати гілкою глоду.

Серед аналізованих флорономенів також є ті, що вказують на отруйні властивості рослин. Це такі назви, як *зъмски утрòвник* «гадюча отрута» (*Veronica austriaca* L., вероніка австрійська), *күчешка отрòва* «собача отрута» (*Solanum nigrum* L., паслін чорний) та ін.

Флорономени, що мотивуються *перцептивними ознаками*, можуть бути сформованими на підставі фізичних характеристик, які спостерігаються людиною, і/або на підставі асоціацій з іншими реаліями навколишньої дійсності. Такі характеристики вказують на зовнішній вигляд рослини чи її частини: *вїтва* (*Clematis vitalba* L., ломиніс виноградолистий) – рослина, що в'ється, *дебелàк* (*Bryonia alba* L., переступень білий), *чернїче* (*Ligustrum vulgare* L., бирючина

звичайна), запах – *миризливка* (*Anthoxanthum odoratum* L., пахуча трава), смак – *лютьвиче* (*Polygonum* L., гірчак або спориш).

Характерними для болгарської мови є також народні найменування, похідні від назв інших рослин. Пор., наприклад: *орешак* (*Hypericum perforatum* L., звіробій звичайний) від *орех* (*Juglans* L., горіх) – за подібністю плодів звіробою до горіхових, *черешки* (*Gomphrena globosa* L., гомфрена кулеподібна) від *череша* (*Prunus avium* L., черешня) – за уявною подібністю плодів рослини до плодів черешні, *картофел* (*Syclamen* L., цикламен) – за подібністю коренеплоду до картоплини.

Крім того, болгарські назви рослин можуть бути вмотивовані подібністю до тварин або частин їхнього тіла: *арсланче* «левик» (*Anthirrhinum majus* L., ротики садові), *пачи пера* «качині пера» (*Achillea millefolium* L., деревій), *рїбена уста* (*Linaria vulgaris* Miller, льонок звичайний).

Поширені й найменування з антропоморфною семантикою: *кєлавче* «лисий чоловічок» (*Taraxacum officinale* Weber, кульбаба лікарська), *момїченца* «дівчата» (*Viola tricolor* L.), *момїнско сєрце* «дівоче серце» (*Dicentra spectabilis* (L.) Lem., дицентра прекрасна).

Серед флорономенів, умотивованих перцептивними характеристиками, також є ті, що походять від найменувань відповідних артефактів: *бардуче* (*Nuphar lutea* L. & Smith, глечики жовті) з тур. *bardak* «глечик», *гєщички* від *гєщи* «штани» (*Aquilegia vulgaris* L., орлики звичайні), *пòнова чашка* (*Ranunculus ascer* L., жовтець їдкий).

До флорономенів, умотивованих тактильними характеристиками, належать: *бодлак* (*Saucalis daucoides* L., пазурник морквяний) від *бòда* «колоти», *жєлка* (*Urtica dioica* L., кропива) від *жєля* «жалити», *лєпка* (*Galium aparine* L., підмаренник чіпкий) від *лєпя* «клеїти», *руноліст* (*Filago arvensis* L., жабник польовий) від *руно* «вовна».

Болгарські флороназви можуть бути пов'язані і з особливостями росту та розмноження. Найменування, зумовлені часом появи, цвітіння й дозрівання рослин, утворюються від мотивувальних основ назв пір року, місяців, частин доби, природних явищ: *зимяк* – сорт груші, що зріє пізно восени, *снєжниче* (*Galanthus pivalis* L., підсніжник звичайний) – рослина, що проростає та цвіте під час танення снігу, *заран-вєчер* (*Convolvulus serium* (L.) R. Br., березка польова) – рослина, квіти якої ввечері розкриваються, а вранці закриваються (ніби «плутають» ранок із вечором). У деяких найменуваннях рослин відбивається місце поширення: *подруміче*, від *друм* з грец. *δρόμος* «шлях» (*Matricaria chamomilla* L., ромашка лікарська) – рослина, яка росте при дорозі. На час цвітіння рослин указують флорономени з мотивувальною основою «назва свята»: *гєргєвка* (*Convallaria majalis* L., конвалія) – рослина, що цвіте на *Гєргєвден* (св. Юрія, 6 травня), *димїтриче* (*Chrysanthemum* L., хризантема) – від назви свята *Димїтровден* (св. Дмитра), що відзначається 25 жовтня (8 листопада) – приблизний час цвітіння.

Для складених флоронайменувань є характерною наявність більше ніж однієї семантичної характеристики, що фіксує поєднання різних значень кожного з компонентів. Часто ці компоненти складеної назви мають різну семантичну мотивацію. Так, у складі болгарської флоролексики функціонують назви, компоненти яких указують на перцептивні характеристики різних частин рослини. Наприклад, у назві *остролістно лютиче* (*Ranunculus ascer* L., жовтець їдкий)

поєднується зовнішній вигляд листків (гострі) та смак квітки (пекуча). Крім того, у назві рослини можуть відобразитися її місце поширення одночасно з зоровими або тактильними характеристиками: *ливàдна опàшчица* (*Alopecurus pratensis* L., лисохвіст лучний) рослина, поширена на левадах, квітка якої нагадує хвіст – *опàшчица*; *зàйча мàсть* (*Ranunculus ficaria* L., пшінка весняна) – рослина з масними на дотик стеблами, поширена на луках, де харчуються зайці.

До найменувань, умотивованих візуальними і тактильними характеристиками, належать, зокрема, *глависто трънчè* (*Dactylis glomerata* L., грестиця збірна, *Pulicaria* L., блошниця), що позначає колючу рослину з квіткою або плодом, подібним до людської голови, та *пърлѝва бѝлка* «пекуча трава» (*Ranunculus acris* L., жовтець їдкий). Візуальні й функціональні характеристики відображено в назві *жълта подкваса* (*Galium verum* L., підмаренник справжній), що вказує на забарвлення квітки рослини, поєднуючись із вказівкою на її використання для пришвидшення процесу скисання молока.

Третій розділ «Лінгвокультурні параметри болгарських народних флорономенів» присвячено аналізу етнічних, культурних, міфорелігійних особливостей болгарського народу, що вплинули на системні принципи формування народних назв рослин; подаються наявні етимологічні версії болгарських народних найменувань з урахуванням позамовних факторів.

Мова – це продукт культури її носіїв, у якому найбільшою мірою відображено характер нації, її духовну самобутність. Мовна культура особливо виразно виявляється у лексиці, яка є чутливим показником національного коду, через який репрезентується специфіка людської спільноти.

Дослідження слов'янської лексики та фразеології нерозривно пов'язане з вивченням етнокультурної ситуації, що відіграє важливу роль у формуванні національного лексикону, у даному випадку – у виборі, функціонуванні та поширенні флорономенів. Ці фактори є передумовою для визначення ролі найменувань рослин у мовній картині світу.

Кожна мова не лише відображає світ, що оточує людину, але й виражає (інтерпретує, оцінює) його. Кодуючи у мовних знаках чуттєво-раціональні враження, отримані у результаті взаємодії з реальним світом, мовець за допомогою вже наявної у мові системи знаків намагається розкрити сутність інших предметів та явищ.

Поняття «картина світу» як предмет мовознавчих досліджень актуалізувалося у зв'язку з необхідністю реконструкції семантики мовних одиниць, зокрема було висунуто гіпотезу про можливість опису картини світу шляхом основних семантичних протиставлень, що мають універсальний характер.

Мотиваційні ознаки, які викристалізуються у болгарських назвах рослин, можуть стосуватися духовної діяльності людини (ментальної, релігійної, обрядової), її різноманітних дій і станів, соціальних відносин (внутрішньосімейних, міжнаціональних та ін.). Так, у деяких назвах фітооб'єктів фігурують лексеми *бу́лка*, *невѝста* «наречена», *момà* «дівчина», пов'язані з весільними традиціями квітчання молодої: *бу́лско цвѝте* (*Symphoricarpus racemosus* Michx., сніжноягідник білий), *момѝнска кѝтка* (*Spiraea ulmaria* (L.) Maxim, гадючник в'язолистий), *невѝстница*

«декоративна рослина з високим дебелим стеблом та оранжевою квіткою, схожою на дзвін».

Поширення у болгарській народній фітономінації назв, пов'язаних із особою Марії-Богородиці – *добра дѣва* (*Campanula persicifolia* L., дзвоник персиковолистий), *богородична трєва* (*Cerinth minor* L., вошанка мала), Бога – *бѣжичка* (*Paeonia* L., *Papaver rhoeas* L.), *бѣжи свецици* (*Gentiana asclepiadea* L., тирлич ваточниковий) – свідчить про релігійність болгарського етносу, його орієнтування на християнські реалії, які, втім не поривають зв'язку з язичництвом: *бѣжо дърво* може бути вмотивованим як монотейстичними, так і політейстичними уявленнями.

Рослина в уявленні слов'ян часто пов'язана з часом, кожен із відрізків якого є певним ключовим моментом у її існуванні. Так, болгарський флорономен *зімна рѣза* (*Anemone nemorosa* L., анемона дібровна) вказує на те, що рослина з'являється одразу після зими, тобто раніше, ніж цвіте троянда. В інших випадках для рослин використовуються найменування, пов'язані з кліматичними явищами: *мр̀зовец* (*Colchium autumnale* L., пізньоцвіт осінній), *ледняк* (*Ranunculus ficaria* L., пшінка весняна) і назви, вмотивовані спостереженнями за іншими подіями та ситуаціями, що збігаються у часі із фазами життя рослин: *гладница* (*Draba verna* L., крупка весняна), *миши гол* «мишача троянда» (*Chrysanthemum* L., хризантема) – квітка, що розквітає тоді, коли миші з полів повертаються до людського обійстя.

Системність мотивувальних ознак у досліджених болгарських народних флорономенах простежується і на рівні дотепних ототожнень та протиставлень. Так, опозиція «великий – малий» спостерігається при розмежуванні назв двох рослин на підставі різниці у розмірах окремих компонентів або ж рослин повністю, при номінації фітооб'єктів з використанням мотивувальної основи «інша рослина». Засобами протиставлення для простих за структурою болгарських флорономенів стають словотвірні суфікси, найчастіше зменшувально-пестливі, до яких приєднуються відповідні флексії, як-от: *-ець-*, *-(у)чь-* для іменників чоловічого та середнього родів, *-кь-*, *-иць-*, *-ичькь-* для іменників жіночого роду. Так, рослина з назвою *бѣрче* (*Equisetum arvense* L., хвощ польовий) ототожнюється з рослиною *бор* (*Pinus* L., сосна) формально через корінь *борь-*, семантично – на підставі подібності зовнішнього вигляду, а протиставляється через словотвірний суфікс *-чь-*, що вказує на малий розмір.

У складених флорономенах засобами опозиційного протиставлення «великий – малий» є атрибутивний компонент *дрѣбен* «малий, дрібний» та *ѣдър* «великий». Так, *ѣдро просѣ* (*Holcus lanatus* L., медова трава шерстиста) співвідноситься з лексемою *просѣ* (*Panicum* L.) через означуваний (іменниковий) компонент із семантичним протиставленням через лексему *ѣдър*, що вказує на значеннєву опозицію розміру.

В інших випадках для болгарської мовної картини світу характерним є також протиставлення «свій – чужий». При цьому назва рослини-мотиватора, набуваючи значення «іноземний» для характеристики іншої рослини, не лише ототожнює, а й протиставляє фітооб'єкти один одному. Так, рослина з назвою *владшки спанѣк* (*Chenopodium bonus-henricus* (L.) Rchb., лобода доброго Генріха) ототожнюється з рослиною, що має назву *спанѣк* (*Spinacia oleracea* L., шпинат городній) формально через означуваний компонент *спанѣкь*, семантично – на основі візуальної подібності (форма та колір листків), але протиставляється їй через означення *владшки*

«волоський, циганський», що набуває у даному випадку іронічного забарвлення та отримує загальне значення «заморський, закордонний».

Іншою опозицією є «людський – тваринний» у складених флорономенах, представлених словосполученнями з іменниковим компонентом «назва рослини» та прикметниковим компонентом «назва тварини». Мотивація у таких випадках залежить від ставлення мовного колективу до тварини, назва якої використовується для позначення рослини. Так, означення *кучешки* «собачий», *в'шчи* «вошчин» вказують на нижчу якість рослини порівняно з рослиною-мотиватором. Напр.: *куча липа* (*Tilia parvifolia* Ehrh. Ex Hoffm., липа дрібнолиста) позначає рослину, ботанічно споріднену зі сріблястою липою (*Tilia tomentosa* Mill.), проте семантика *кучи* «собачий» свідчить про те, що рослина із вторинною назвою сприймається як другосортна, порівняно з тією якістю, до якої звикли, і *в'шчо грძзде* (*Lonicera xylosteum* L., жимолость звичайна) позначає неістивну рослину, на противагу істивному винограду – *грძзде*.

У досліджених флорономенах можуть також відобразитися особливості родинно-побутових відносин: *свекървин език* «вид колючого бур'яну» – рослина, тактильні характеристики якої викликають асоціації з уїдливістю свекрухи (інша назва цієї рослини *невєстин език*, очевидно, виникла у середовищі старших жінок, котрі перенесли образ «гостроязикового» супротивника на невістку), *зли етърви* (*Delphinium consolida* L., сокирки польові – отруйна рослина, що асоціюється з підступністю братових дружин одна щодо одної).

Особливе місце посідають народні назви рослин у болгарській міфології. Зокрема, найменування деяких фітооб'єктів пов'язуються з такими відомими міфічними персонажами, як *вїла*, *самодїва*, *самовїла* – дівчина дивовижної вроди, з довгим густим волоссям. Відомо, що з персонажем *самодїва* у південнослов'янській міфології пов'язана здатність виліковувати смертельно хворого, загоїти будь-які рани. У болгарських флорономенах ця характеристика актуалізується також назвами *самодївско цвєте* (*Erythronium dens canis* L., еритроній собачий зуб), *самодївско мазнїче* (*Symphytum officinale* L., окопник лікарський), що можуть бути пов'язаними з цілющими властивостями кореня живокосту, із соку якого виготовляють мазі.

Лікувальні властивості рослин болгари пов'язували також із русалками. «Русальні» – освячені русалками – рослини збирали в «русалчин тиждень», починаючи з Трійці та до Петрівки. Такий мотиваційний зв'язок спостерігаємо у назвах *русалка* (*Levisticum officinale* L., любисток), *русалска тревà* (*Dictamnus albus* L., ясенець білий), *русаляк* (*Cuscuta europaea* L., повитиця європейська) та ін.

Флорономени, пов'язані з культом Христа, трапляються у болгарському фітолексиконі рідше: *исусово цвек'* (*Hedera helix* L., плющ), *христòво цвєте* (*Helleborus odoratus* Waldst. et Kit., чемерник пахучий, *Primula veris* L., первоцвіт весняний). Ці назви можуть бути вмотивованими як уявленнями про рослини, які, наприклад, обвивали хрест Ісуса (плющ), або ж їхніми цілющими властивостями.

Серед досліджуваних одиниць зафіксовано також флороназви, похідні від найменувань служителів християнського культу (піп, попадя): *бял попòк*, *въртинòп* (*Matricaria chamomilla* L., ромашка лікарська, у брезницькій говірці – «отруйна трав'яниста рослина»), *пòпово ухò* (*Asarum europaeum* L., копитняк європейський),

пòпови в̀шки (*Capsella bursa pastoris* (L.) Medik., грицики звичайні), *панаїрська попадїя* (*Scabiosa* L., короставник) та ін.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено основні результати дослідження.

Флорономени – мовні одиниці, що використовуються для номінації об'єктів флори та для вербалізації загальних понять, пов'язаних із рослинним світом. У сучасних слов'янських мовах функціонують як офіційні (наукові) найменування рослин, так і народні (народнорозмовні) назви. До народних флорономенів відносяться ті, сфера поширення яких обмежується усним спілкуванням. Основними критеріями виділення болгарських народних назв рослин є їхня експресивність, пов'язана з релігійними, міфологічними, ритуальними та іншими поняттями, велике розмаїття мотиваційних зв'язків з реаліями навколишнього світу, відсутність стилістичної маркованості флорономінацій у системі болгарських найменувань.

Болгарські народні назви об'єктів флори утворюються шляхом структурної та семантичної модифікації від твірних (мотивувальних) лексем слов'янського або неслов'янського походження. Виникнення таких номінацій пов'язане з поступовою деетимологізацією частини флорономенів у зв'язку з фонетичними чи смисловими трансформаціями твірних слів (мотиваторів). Основну частину болгарського народного ботанічного лексику становлять слов'янські найменування рослин. Серед запозичених флорономенів переважають грецизми та тюркізми, рідше трапляються романські, германські та семітські запозичення. У болгарських переселенських говірках зафіксовано назви, що походять з інших слов'янських мов – української, російської та польської, а у говірках метрополії – з чеської.

Структурний аналіз болгарських флорономенів виявив прості (однолексемні), складні (однолексемні з двома-трьома твірними основами) і складені (дво- та трилексемні) найменування. Прості флорономени у болгарській мові утворені від основ іменників, прикметників, дієслів; поодинокі назви – від дієприкметників з використанням специфічних словотвірних формантів (суфікс+флексія), зрідка – префіксів. Складні флорономени утворюються шляхом словоскладання від основ іменників або основоскладання від основ прикметників та іменників, числівників та іменників або іменників та дієслів. Складені флорономени структурно представлені словосполученням іменник (у т. ч. гіперонім) + прикметник, рідше словосполученням дієслово (в імперативі) + іменник.

Семантична специфіка народних флорономенів у болгарській мові пояснюється співвідношенням реалій з іншими предметами, явищами та якостями, назви яких стали мотивувальними для аналізованих лексичних одиниць. Найчастіше серед досліджених болгарських флорономенів фіксуємо одиниці, умотивовані функціональними характеристиками, утворені переважно від лексем на позначення органів тіла, хвороб, травм, а також від слів, які називають способи лікувальної (отруйної або магічної) дії та її результати. Рідше вживаються найменування, умотивовані перцептивними характеристиками, утворені від мотивувальних одиниць зі значенням кольору, розміру, динамічних характеристик, запаху, смаку, тактильних характеристик. Велика кількість флороназв відображає подібність рослин до інших об'єктів дійсності.

Лінгвокультурологічний аналіз болгарських флорономенів свідчить про специфіку національного світосприйняття носіїв мови, виражену в назвах рослинного світу. Перцептивні та функціональні характеристики рослин часто є підставою для формування стереотипів, які відображаються у болгарських народних флоронайменуваннях. Так, приємні пахощі асоціюються з персонажами християнської міфології, отруйність – зі зміями, непривабливий вигляд – зі старою людиною, округла форма плодів – із дівчиною, жінкою, а рясний сік, який виділяє рослина при розломі – з молоком або кров'ю міфічних істот. Якщо рослина має лікувальні властивості, то її назва пов'язується з міфічними персонажами, які здатні зцілювати та оживляти.

Серед аналізованих болгарських народних флорономенів функціонують як первинні, так і вторинні назви, які походять від найменувань інших рослин на підставі спільних ознак. Вторинні найменування рослин можуть ставати елементами бінарних опозицій: «великий – малий», «свійський – дикий», «свій – чужий», «людський (справжній) – тваринний (фальшивий)» та ін. На вторинну назву переважно вказують словотвірні афікси і/або (у складених флорономенах) означення з семантикою диференціювання від рослини, назву якої переосмислено у новому флоронайменуванні.

У болгарській мовній картині світу народні назви рослин, вступаючи у різноманітні семантичні зв'язки типу «рослина+людина», «рослина+тварина», «рослина+рослина», «рослина+артефакт» тощо, вказують на специфіку формування окремих семантичних груп лексики та галузевої терміносистеми. Переважає зв'язок «рослина+людина», за допомогою якого формуються різні стереотипи, що відбиваються у найменуваннях рослин через встановлені візуальні, тактильні, смакові, функціональні чи інші характеристики.

Болгарські народні найменування рослин є результатом вербального відображення різноманітних екстралінгвальних відношень між мовними складниками національної картини світу, в якій відтворюється багатогранна палітра болгарської національно-культурної ідентичності на загальнослов'янському тлі.

Результати дослідження викладено в 7 публікаціях:

у фахових наукових виданнях:

1. Малаш О. В. Метафоричне переосмислення понять у болгарських флорономенах із міфологічною семантикою // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Збірник наукових праць. Випуск 15. – Київ, ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 127–131.

2. Малаш О. В. Семантика антропоморфних флорономенів у болгарській мові / Українське мовознавство. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 43/1. – Київ, ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 319–325.

3. Малаш О. В. Семантична мотивація болгарських флорономенів зоонімного походження на слов'янському тлі // Система і структура східнослов'янських мов. – Вип. 8. – Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 214–222.

4. Малаш О. В. Болгарські народні назви рослин: етнокультурний аспект // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – Том 18. – № 2. – Київ: Видавничий центр КНЛУ. – С. 124–130.

5. Малаш О. В. До питання про структуру і семантику назв рослин у болгарських говірках Одещини // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Видавничий центр ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. – Вип. 41. – С. 48–56.

6. Малаш О. В. Символіка назв садово-городніх рослин у лінгвоетнокультурному аспекті // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Мовознавство». – Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – Вип. 266 (Том 278). – С. 72–76.

у закордонному виданні:

7. Малаш О. Български народни имена на растения според лечебните им свойства // Българска реч. Списание за езикознание и езикова култура.. – София: Издателство на факултет по славянски филологии при Софийския университет “Св. Климент Охридски” + Фондация “Проф. д-р Максим Младенов”, 2014. – Кн. 1. – С. 48–52.

АНОТАЦІЯ

Малаш О. В. Народні флорономени у болгарській мовній картині світу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.03 – слов'янські мови. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2017.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню болгарських народних найменувань рослин у структурному, мотиваційному та лінгвоетнокультурному аспектах. У праці розглядаються теоретичні та методологічні засади аналізу слов'янських ботанічних назв, визначаються критерії виділення болгарських народних флорономенив у словниковому складі мови, встановлюються шляхи формування і розвитку народних назв рослин, джерела їх походження, досліджуються проблеми семантичної мотивації та мотивувальних основ болгарських народних флоронайменувань з урахуванням специфіки взаємозв'язку рослин із іншими об'єктами дійсності.

У дисертації досліджено лінгвокультурний та етномовний потенціал болгарської народної флоронімії, аналізовано найвиразніші опозиції: «свій – чужий», «справжній – несправжній», «людський – тваринний» та ін., встановлено роль народних назв рослин у формуванні болгарської мовної картини світу.

Ключові слова: болгарський народний флорономен, семантика, структура, семантична мотивація, лінгвокультурні характеристики, мовна картина світу.

АННОТАЦИЯ

Малаш А. В. Народные флорономены в болгарской языковой картине мира. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.03 – славянские языки. – Институт языкознания им. А. А. Потебни Национальной академии наук Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию болгарских народных наименований растений в структурном, мотивационном и лингвоэтнокультурном аспекте. В работе рассматриваются теоретические и методологические основы анализа славянских ботанических названий, устанавливаются критерии выделения болгарских народных флорономенов в словарном составе языка, анализируются пути формирования и развития болгарских народных наименований растений, источники их происхождения, изучаются проблемы семантической мотивации и мотивирующих основ болгарских народных флоронаименований с учетом специфики взаимосвязи растений с другими объектами действительности.

В диссертации исследуется лингвокультурный и этноязыковой потенциал болгарской растительной номинации, анализируются наиболее выразительные оппозиции: «свой – чужой», «подлинный – фальшивый», «человеческий – животный» и др., устанавливается роль народных названий растений в формировании болгарской языковой картины мира.

Основную часть болгарского народного ботанического словаря составляют славянские наименования растений. Среди заимствованных флорономенов доминируют грецизмы и тюркизмы, реже встречаются романские, германские, семитские по происхождению названия.

Структурный анализ болгарских флорономенов позволил обнаружить простые (однолексемные), сложные (однолексемные с двумя-тремя производящими основами) и составные (дву- и трилексемные) наименования. Простые флорономены в болгарском языке образуются преимущественно от оснований имен существительных, прилагательных, глаголов с использованием специфических словообразовательных формантов (суффикс + флексия), реже – приставок. Сложные флорономены образуются путем словосложения или основосложения. Составные флорономены структурно представлены словосочетанием имя существительное+прилагательное, реже – словосочетанием глагол (в повелительном наклонении) + имя существительное. Семантическая специфика народных флорономенов в болгарском языке объясняется соотношением реалий с другими предметами, явлениями и качествами, названия которых стали мотивирующими для анализируемых лексических единиц.

Чаще всего среди исследуемых единиц встречаются флорономены, обусловленные функциональными характеристиками. Реже употребляются наименования, связанные с перцептивными характеристиками. Среди активно употребляемых названий пребывают флорономены, мотивируемые особенностями роста, развития растений и ухода за ними.

Лингвокультурологический анализ болгарских флорономенов свидетельствует о специфике национального мировосприятия носителей языка, вербализированной в названиях объектов растительного мира. Перцептивные и функциональные

характеристики растений часто становятся основанием для формирования стереотипов, отражаемых в болгарских народных наименованиях растений. В болгарской языковой картине мира народные названия растений, вступая в различные семантические связи типа «растение + человек», «растение + животное», «растение + растение», «растение + артефакт» и пр., указывают на особенности формирования семантических групп лексики и отраслевых терминосистем.

Ключевые слова: болгарский народный флорономен, семантика, структура, семантическая мотивация, лингвоэтнокультурные характеристики, языковая картина мира.

SUMMARY

Malash O. V. Folk flora names in the Bulgarian linguistic view of the world. – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of PhD on specialty 10.02.03 – Slavonic languages. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is a complex investigation of the Bulgarian folk flora names in the structural, motivational and linguo-ethno-cultural light. Theoretical and methodological foundation of the study of the Slavonic flora names has been observed. The ways of their development paths and genesis have been determined. The semantic motivation and motivational bases have been analyzed in the light of the relation between plants and other objects of reality.

The linguo-cultural and ethno-lingual factors of the Bulgarian plant nomination have been analyzed. It has been determined that the oppositions like “own – strange”, “true – false”, “human – animal” etc. might be the most emphatic. The role of the folk flora names in creating the Bulgarian linguistic view of the world has been determined.

Key words: Bulgarian folk flora name, semantics, structure, semantic motivation, linguo-cultural characteristics, linguistic view of the world.